

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 332.334.12.4

JEL Classification: H73, Q12

*Трусова Н.В.,
д-р екон. наук, проф. кафедри обліку і оподаткування,
Арабаджийський О.І.,
аспірант,
Таврійський державний агротехнологічний університет*

НАПРЯМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку аграрного сектору економіки України характеризується особливою роллю малих форм виробничої діяльності, функціонування яких має не тільки суто економічне, а й суттєве соціальне значення. Окремо слід відмітити, що у переважній більшості вони представляють собою сімейні господарства, які здебільшого не мають юридичного статусу суб'єкта підприємницької діяльності (особисті селянські господарства), водночас вносять значний вклад у формування вітчизняного ринку сільськогосподарської сировини, а також позитивно впливають на соціальний клімат в системі сільських територій. Дані обставини обумовлюють актуальність теми дослідження та необхідність подальшого вивчення селянських господарств як специфічної складової вітчизняної системи аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що теоретичною основою досліджень природи селянського господарства як сімейної форми сільськогосподарського виробництва, що заснована на використанні переважно власних ресурсів (передусім земельних та трудових), є результати наукових праць О. В. Чаянова, О. М. Челінцева, М. Д. Кондратьєва, в яких визначено базові відмінності між сімейно-трудовим господарством та звичайним суб'єктом підприємницької діяльності.

Сучасні проблеми забезпечення ефективного функціонування селянських господарств розглядалися в роботах В. К. Збарського, С. В. Кальченка, М. М. Кропивка, Ю. О. Лупенка, І. В. Свиноуса, Т. І. Яворської та ін. Водночас, на нашу думку, потребує додаткового дослідження обґрунтування напрямків регіонального розвитку селянських господарств, приймаючи до уваги специфіку їх соціально-економічної природи.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка ролі і місця особистих селянських господарств в продовольчому забезпеченні країни та розробка практичних рекомендацій щодо розвитку їх підприємницької ініціативи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідно відзначити, що на даний момент має місце певний нормативно-правовий та теоретико-методологічний дисонанс між фактичним значенням малих форм аграрного виробництва та тим місцем, яке їй відводять представники державних інститутів. Так, дотепер немає єдиного визначення для даної категорії сільгоспвиробників. Вітчизняна статистика оперує трьома основними категоріями: господарство населення, сільське домогосподарство та особисте селянське господарство.

Проте з даної інформації ми не маємо можливості здійснити розрахунки вартісних показників діяльності домогосподарств (собівартість, прибуток, рентабельність) як у цілому по господарству, так і по окремих видах сільськогосподарської продукції, яка виробляється в особистому селянському господарстві. В даних формах відсутня інформація про вартість платних послуг, які надають сторонні особи під час обробітку земельної ділянки, кількість праці, яка затрачається на виробного того чи іншого виду сільськогосподарської продукції і т.п. [1].

Без здійснення даних розрахунків немає підстав стверджувати про прибутковість чи збитковість виробництва сільськогосподарської продукції в ОСГ. З метою проведення досліджень по визначенню вартісних показників діяльності особистих селянських господарств необхідно проводити деталізоване вибіркове обстеження діяльності господарств населення.

* Науковий керівник: Карман С.В. – канд. екон. наук, доц.

Слід зауважити, що лише останній термін зафіксовано у нормах чинного законодавства як визначення сімейно-трудової форми ведення сільськогосподарського виробництва без юридичного оформлення, хоча дане поняття в статистичних збірниках використовується найменше [2]. Також практично не існує затвердженої методики оцінки результатів їхньої діяльності, що, на нашу думку, обумовлено відсутністю реальної зацікавленості з боку владних інститутів у отриманні дійсної інформації про сучасний стан та перспективи подальшого розвитку селянських господарств.

Законодавче визнання різних форм власності та господарювання дає підстави розглядати особисті господарства сільських жителів як одну із складових частин аграрного виробництва. Проблеми розвитку ОСГ у ринковій економіці аналізуються нами через призму формування на селі повноцінного суб'єкта суспільних відносин. В умовах багатокладної економіки особистим господарствам сільського населення відводиться важливе місце в аграрному секторі [3]. Необхідність розвитку ОСГ об'єктивно зумовлена низьким рівнем виробництва сільськогосподарської продукції, грошових доходів селян, відсутністю належної інфраструктури в сільській місцевості. Отже, особисті селянські господарства варто розглядати як складову частину сільського господарства України, оскільки вони нині відіграють дуже важливу роль у забезпеченні населення продуктами харчування.

Основне економічне значення особистих селянських господарств полягало в їхній стабілізуючій ролі щодо забезпечення продуктами харчування не тільки сільського населення, а й міських жителів. ОСГ у певні періоди розвитку нашої країни доповнювали суспільний сектор, а в кризовий – стали основним джерелом продовольчого забезпечення населення. При цьому основна частка виробничого, технічного, соціального потенціалу виробництва продукції сільського господарства припадає на корпоративний сектор.

Таким чином, особисті селянські господарства в ринковій економіці, з одного боку, посідають вагомe місце в забезпеченні населення продуктами харчування, з іншого – стали основним джерелом доходу для сільських жителів. Водночас розвиток ОСГ органічно пов'язаний із сільськогосподарськими підприємствами. Незважаючи на те, що селянам надано право вибору форм господарювання на основі приватної власності на землю, у тому числі й виходу з колективного господарства зі своїм земельним паєм, більшість їх залишається у складі сільськогосподарських підприємств.

Незважаючи на це, представники даного сегменту аграрного виробництва продовжують здійснювати важливий вплив на стан даної галузі в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка питомої ваги селянських господарств в загальній структурі виробників сільськогосподарської продукції України, %

Культура	Рік							2017 до 2011 (+, -)
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Культури зернові та зернобобові	22,1	21,9	21,2	21,9	22,7	21,3	22,6	0,5
Буряк цукровий фабричний	8,5	8,7	15,7	7,2	7,5	4,7	4,4	-4,1
Соняшник	15,9	15,0	14,5	14,3	14,6	13,9	13,4	-2,5
Картопля	96,9	96,7	97,0	96,8	97,8	97,8	98,1	1,2
Культури овочеві	84,3	85,7	88,3	86,1	86,1	85,9	85,5	1,2
Культури плодові та ягідні	84,2	81,6	80,6	83,4	80,9	81,5	83,7	-0,5
М'ясо (у забійній масі)	42,5	39,7	39,7	38,5	37,0	35,9	36,0	-6,5
Молоко	77,7	77,5	77,5	76,2	74,9	73,9	73,1	-4,6
Яйця	37,3	37,6	37,6	36,0	41,8	46,6	46,1	8,8
Вовна	85,1	86,6	86,6	85,4	86,2	87,2	87,0	1,9
Мед	98,0	98,2	98,2	98,5	98,6	98,5	98,7	0,7

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Як свідчать дані, наведені в табл. 1, протягом останніх 7 років селянські господарства практично домінували у цілих низках галузевих напрямків як рослинницької, так і тваринницької галузі. Зокрема, їхня частка у виробництві овочевих та плодово-ягідних культур в середньому за аналізований термін становила понад 85%, а у картоплярстві сягнула до 98%. В тваринництві найбільш значущими з точки зору участі селянських господарств були бджільництво, виробництво вовни та молока (питома вага у 2017 році становила відповідно 99, 87 та 73%). Особливо важливим, на нашу думку, є той факт, що, незважаючи на коливання значення показників, в цілому вони суттєво не зменшувалися. Окремі негативні зміни (виробництва м'яса, молока, вирощування соняшнику та буряка) дають підставити говорити не стільки про активізацію сільськогосподарських підприємств у даних напрямках (особливо виробництво молока), скільки про скорочення господарської активності з боку селянства внаслідок загальних економічних кризових явищ.

В цілому причиною домінування селянських господарств у відповідних галузевих напрямках рослинництва та тваринництва є, на нашу думку, низький рівень підприємницької активності в них з боку сільськогосподарських підприємств. Невирішеність земельного питання, відсутність офіційного ринку сільськогосподарських земель в Україні стримує представників крупнотоварного аграрного виробництва від інвестування в проекти в галузі плодоовочівництва, оскільки це передбачає створення власних садів, а також відбудови зруйнованої системи переробки плодоовочевої сировини [4].

Селяни обробляють належні їм земельні наділи практично вручну (за винятком оранки). І хоча вітчизняна промисловість налагодила випуск певних сільськогосподарських знарядь – мотоблоків, комбікормових установок, електричних подрібнювачів кормів, доільних агрегатів для обслуговування двох корів і більше тощо, проте для значної частини селян, у зв'язку з високими цінами, вони залишаються недоступними.

Переміщення переважної частини обсягів виробництва трудомістких культур (картоплі, овочів) в особисті селянські господарства має підкріплюватися заходами ефективною підтримки системного характеру. Отже, з об'єктивних причин у нашій країні постає невідкладна потреба опрацювання спеціальної Програми розвитку особистих селянських господарств у ринкових умовах.

Головними причинами переміщення основних обсягів виробництва овочевої продукції в ОСГ є непослідовність і некомплексність проведення ринкових реформ у сільському господарстві, що позначилося на стані суспільного сектору аграрного виробництва, а також необхідність вирішення проблеми формування сімейного бюджету значної частини сільського населення переважно за рахунок надходжень від продажу вирощеної продукції [5].

В тваринництві домінування сільськогосподарських підприємств спостерігається в тих галузях, які передбачають можливість отримання прибутку, не залучаючи значних обсягів сільськогосподарських угідь. Саме тому до їх переліку увійшли виробництво м'яса (здебільшого м'яса птиці), а також яйця, які теж є результатом функціонування галузі птахівництва.

Розвиток молочного скотарства в ОСГ ставить під сумнів поширене твердження про невігідність цього виробництва. У власному господарстві працівникові справді належать результати його праці, повною мірою реалізуються особисті економічні інтереси [6].

Відповідна ситуація, на нашу думку, приховує в собі значну небезпеку для функціонування селянських господарств як соціально-економічної одиниці, оскільки ставить їх у залежність від непередбачуваної ринкової ситуації. Даний факт обумовлює необхідність здійснення виваженої регіональної політики сприяння розвитку малих форм аграрного виробництва, враховуючи наявність територіально-галузевої диференціації їхньої діяльності (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в господарствах населення в природно-кліматичних зонах України, тис. т

Зони	Рік				2017 до 2014 (%)
	2014	2015	2016	2017	
1	2	3	4	5	6
М'ясо					
Степ	320,0	305,6	300,6	300,5	93,9
Лісостеп	256,3	241,4	229,8	230,5	89,9
Полісся	198,1	189,9	185,7	182,6	92,2
Карпати	133,4	122,4	117,6	121,7	91,2
Молоко					
Степ	2550,3	2365,2	2281,4	2214,2	86,8
Лісостеп	2904,3	2734,5	2657,8	2582,7	88,9
Полісся	1922,3	1785,7	1718,1	1703,9	88,6
Карпати	1108,4	1060,8	1018,6	1014,0	91,5
Овочі					
Степ	3799,4	3681,9	3759,3	3762,3	99,0
Лісостеп	2360,3	2203,8	2405,3	2246,3	95,2
Полісся	1470,1	1385,2	1324,6	1336,3	90,9
Карпати	667,4	661,4	602,4	597,5	89,5

продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6
Фрукти					
Степ	646,6	608,9	620,6	626,7	96,9
Лісостеп	573,9	622,8	540,5	588,5	102,5
Полісся	223,9	254,8	230,6	228,3	102,0
Карпати	222,7	254,6	245,1	270,7	121,5

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Як свідчать дані, наведені в табл. 2, за період 2014–2017 рр. в цілому відбулося зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції серед селянських господарств України. Лише у вирощуванні плодівих культур мало місце зростання, однак навіть у цьому випадку воно носило неординарний характер (Карпати – 21%, Лісостеп та Полісся – 2%).

Разом із цим, слід зазначити, що для різних регіонів спостерігалися різні темпи скорочення. Зокрема, в господарствах степової зони України в більшій мірі скоротилося виробництво молока (13%) та фруктів (3%), в Лісостепу – виробництво м'яса (10%); господарства регіону Полісся займали середні позиції по зменшенню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, а в Карпатському регіоні найбільше серед господарств інших природно-кліматичних зон знизилися обсяги вирощування овочів.

Спеціалізація господарств населення виявляється досить стійкою. За головного носія інерції, зважаючи на це, слугує соціальне середовище, яке зумовлює у визначеному місці одну й ту ж саму спеціалізацію приватного сектору [7]. Прикладом є формування зони, яка спеціалізується на вирощуванні овочів відкритого і закритого ґрунту в особистих селянських господарствах у Заліщицькому районі Тернопільської області. Подібні зони з різною спеціалізацією існують у Херсонській, Одеській областях – з вирощування овочів, ягід та фруктів, у Житомирській – з вирощування ягід. Виникає співтовариство, в якому реалізується певна програма поведінки. Відходять покоління, з'являються нові люди, навіть міські дачники, змінюються економічні умови, політичний устрій, але програма діє, залучаючи до виробництва нових людей. Таке відтворення відповідних форм людської поведінки по безпосередніх зразках можна визначити як «соціальну естафету». Проте нам видається сумнівним твердження А. О. Соколова, що реалізація такої соціальної програми не залежить від людських ресурсів (трудомісткість). Крім того, «соціальні естафети» частково пояснюють механізм реалізації програми, але не її виникнення. І хоча загальні чинники зрозумілі, конкретне місце виникнення кластера часто пояснити складно. Недаремно у західних авторів, що намагалися пояснити виникнення технополісів, популярна формула причинності: «Час, місце і ...загадка» [8].

Таким чином, мотивація діяльності в господарствах населення має двоякий характер. Вона лише частково – тільки в товарних господарствах – пов'язана з прагненням поліпшувати своє матеріальне положення. Частіше – це необхідність, пов'язана з нестачею грошей і дефіцитом продовольства. Великою залишається і роль традицій, тих самих «соціальних естафет».

Дані обставини обумовлюють необхідність належного наукового обґрунтування при розробці регіональних програм сприяння розвитку малих форм аграрного виробництва, які мають враховувати усі складові функціонування селянських господарств, як економічні, так і соціальні. В цьому аспекті набуває особливої значущості залучення працівників регіональних науково-навчальних центрів для активної співпраці із представниками аграрного бізнесу та місцевих владних інститутів на взаємовигідних засадах.

Висновки з проведеного дослідження. Як свідчать результати проведених досліджень, проблеми функціонування ОСГ зумовлені низкою чинників:

– це вимушена форма господарювання сільського населення як найбільш дієздатна у кризових ситуаціях, спосіб виживання сім'ї та родичів. Тут поєднується натуральне господарство з елементами товарного виробництва;

- надмірні затрати праці зумовлені низькою технічною оснащеністю;
- спостерігаються труднощі з реалізацією виробленої продукції та невирішеність проблем збуту;
- складна демографічна ситуація: кількість працездатних членів родин у сільській місцевості скорочується, збільшується рівень безробіття;
- низький соціальний і правовий статус цих господарств;
- відсутність реальної допомоги з боку держави.

Серед перерахованих чинників першочергове значення для розвитку селянського господарства має сприяння в реалізації виробленої продукції (закупівля молока, м'яса, яєць, картоплі, плодів, ягід у населення), а також фінансово-кредитна підтримка.

Дані аналізу виробництва сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами дають підставу вважати, що в існуючому вигляді цей сектор не може бути провідним у

забезпеченні населення будь-якої країни продовольством, оскільки він неконкурентоспроможний. За існуючого рівня технічної оснащеності селянські господарства можуть розвиватися на обмежених земельних площах при вирощуванні трудомістких сільськогосподарських культур. Розширення землекористування на певний час знижує тут віддачу землі. Отже, це вимушена форма діяльності селян і в скрутній економічній ситуації для багатьох сільських жителів вона стає єдиною можливістю їх виживання.

Водночас особисті селянські господарства слугують своєрідним буфером, що стримує загальний спад сільськогосподарської продукції і тим самим підтримує певний рівень продовольчої безпеки держави. З огляду на це, вважаємо невиправданим, що економічним проблемам виробництва продукції у вітчизняних ОСГ приділяється недостатньо уваги, хоча тут виробляється понад 60% продовольчих ресурсів країни.

Бібліографічний список

1. Гуменюк І.Л. Особисті селянські господарства: роль у вітчизняній економіці та перспективи розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 9(3). С. 34-37.
2. Науменко В.В. Особисті селянські господарства Херсонщини, їх особливості та перспективи розвитку. *Продуктивність агропромислового виробництва*. 2016. № 28. С. 86-94.
3. Маркович Н.В. Особисті селянські господарства Львівщини: продуктивність, ефективність, перспективи. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2016. Вип. 8. Т. 21. С. 41-45.
4. Кропивко М. Особисті селянські господарства: феномен чи об'єктивні обставини? *Економічний дискурс*. 2016. Вип. 1. С. 11-21.
5. Войнич Л.І. Особисті селянські господарства у формуванні кооперативних організацій. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2010. № 2(5). Т. 12. С. 18-21.
6. Удова Л.О. Особисті селянські господарства у системі обов'язкових платежів. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 455-462.
7. Збарський В.К. Особисті селянські господарства: місце і роль у продовольчому забезпеченні країни. *Агроінком*. 2008. № 1-2. С. 27-32.
8. Соколова А.О. Особисті селянські господарства як стабілізуюча ланка у виробництві продукції тваринництва Волинської області. *Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки*. 2013. Вип. 24. С. 52-58.

References

1. Humeniuk, I.L. (2014), "Personal peasant farms: role in the domestic economy and development prospects", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, Iss. 9(3), pp. 34-37.
2. Naumenko, V.V. (2016), "Personal peasant farms of Kherson region, their features and development prospects", *Produktyvnist ahropromyslovoho vyrobnytstva*, no. 28, pp. 86-94.
3. Markovych, N.V. (2016), "Personal peasant farms of Lviv region: productivity, efficiency, prospects", *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomika*, Iss. 8, Vol. 21, pp. 41-45.
4. Kropyvko, M. (2016), "Personal peasant farms: A phenomenon or objective circumstances?", *Ekonomichni dyskurs*, Iss. 1, pp. 11-21.
5. Voinycha, L.Y. (2010), "Personal farms in the formation of cooperative organizations", *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii im. Gzhytskoho*, no. 2(5), Vol. 12, pp. 18-21.
6. Udova, L.O. (2014), "Personal farms in the compulsory payment system", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 3, pp. 455-462.
7. Zbarskyi, V.K. (2008), "Personal peasant farms: place and role in the country's food supply", *Ahroinkom*, no. 1-2, pp. 27-32.
8. Sokolova, A.O. (2013), "Personal farms as a stabilizing link in the production of livestock products in the Volyn region", *Produktyvnist ahropromyslovoho vyrobnytstva. Ekonomichni nauky*, Iss. 24, pp. 52-58.

Трусова Н.В., Арабаджийський О.І. НАПРЯМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Мета. Оцінка ролі і місця особистих селянських господарств в продовольчому забезпеченні країни та розробка практичних рекомендацій щодо розвитку їх підприємницької ініціативи.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження стали положення сучасної економічної теорії, законодавчі та інші нормативно-правові акти, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань функціонування та розвитку особистих селянських господарств. Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: діалектичний і абстрактно-логічний (теоретичні

узагальнення і формування висновків); індукції і дедукції (при зборі, систематизації, обробці інформації, осмисленні проблеми); системного аналізу і синтезу (при визначенні місця та ролі тваринництва особистих селянських господарств у системі сільськогосподарського виробництва); монографічний (дослідження соціально-економічної природи, функцій особистих селянських господарств та їх трансформацій в процесі ринкових перетворень); порівняльного аналізу (при зіставленні показників); соціометричний (анкетне обстеження і вибіркоче опитування жителів сільських населених пунктів).

Результати. Доведено, що виробництво сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах доцільно розглядати як прояв захисної реакції сільської спільноти на негативні наслідки інституційних змін у суспільстві, недостатній рівень розвитку продуктивних сил держави, що унеможлиблює забезпечення в повному обсязі продуктами харчування населення за рахунок високотоварного виробництва та низьку купівельну спроможність населення країни. Встановлено, що за наявного рівня технічної оснащеності особисті селянські господарства можуть виробляти трудовістю сільськогосподарську продукцію лише на обмежених земельних площах.

Наукова новизна. Дістали подальшого розвитку теоретичні підходи до розвитку суб'єктів підприємницької діяльності в сфері агробізнесу на основі розвитку мотивації виробництва сільськогосподарської продукції в товарних особистих селянських господарствах. Визначено, що розвиток товарного виробництва в особистих селянських господарствах ґрунтується на основі спеціалізації регіонів України, що склалася історично.

Практична значущість. З метою забезпечення прояву підприємницької ініціативи необхідно здійснювати розробку регіональних програм сприяння розвитку малих форм аграрного виробництва, які мають враховувати усі складові функціонування селянських господарств, як економічні, так і соціальні. В цьому аспекті набуває особливої значущості залучення працівників регіональних науково-навчальних центрів для активної співпраці із представниками аграрного бізнесу та місцевих владних інститутів на взаємовигідних засадах.

Ключові слова: особисте селянське господарство, мотивація, спеціалізація, продовольче забезпечення, аграрне виробництво.

Trusova N.V., Arabadzhyskiy O.I. AREAS OF REGIONAL DEVELOPMENT OF THE PEASANT FARMS

Purpose. The aim of the article is assessment of the role and place of personal farms in the country's food supply and development of practical recommendations for the development of their entrepreneurial initiative.

Methodology of research. The provisions of modern economic theory, legislative and other normative and legal acts, scientific works of domestic and foreign scientists on the functioning and development of personal peasant farms are the theoretical and methodological basis of the study. General and special methods are used in order to solve these tasks: dialectical, abstract and logical (theoretical generalizations and conclusions); induction and deduction (in collecting, systematizing, processing information, comprehending problems); systematic analysis and synthesis (in determining the place and role of livestock farming of personal farms in the agricultural production system); monographic (to study social and economic nature, functions of personal peasant farms and their transformations in the process of market transformations); benchmarking (when benchmarking); social and metric (questionnaire survey and sample survey of rural residents).

Findings. It is proved that the production of agricultural products in personal peasant farms should be considered as a manifestation of the protective reaction of the rural community to the negative effects of institutional changes in society, insufficient level of development of the productive forces of the state, which makes it impossible to ensure full food production and low food production for the population of the country. It is established that with the existing level of technical equipment, personal peasant farms can produce labour and intensive agricultural products only on limited land areas.

Originality. Theoretical approaches to the development of business entities in the field of agribusiness have been further developed on the basis of the development of motivation for agricultural production in commodity personal peasant farms. It has been determined that the development of commodity production in personal peasant farms is based on the historical specialization of the regions of Ukraine.

Practical value. It is necessary to develop regional programs to promote the development of small forms of agricultural production in order to ensure the manifestation of entrepreneurial initiative, which should take into account all the components of the functioning of the farms, both economic and social. In this aspect, it is of particular importance to involve the staff of regional scientific and training centres for active cooperation with representatives of agricultural business and local authorities on mutually beneficial basis.

Keywords: personal peasant farm, motivation, specialization, food supply, agrarian production.

Трусова Н.В., Арабаджийский А.И. НАПРАВЛЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВ

Цель. Оценка роли и места личных крестьянских хозяйств в продовольственном обеспечении страны и разработка практических рекомендаций по развитию их предпринимательской инициативы.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой исследования стали положения современной экономической теории, законодательные и другие нормативно-правовые акты, научные труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам функционирования и развития личных крестьянских хозяйств. Для решения поставленных задач применялись общенаучные и специальные методы: диалектический и абстрактно-логический (теоретические обобщения и формирование выводов); индукции и дедукции (при сборе, систематизации, обработке информации, осмыслении проблемы); системного анализа и синтеза (при определении места и роли животноводства личных крестьянских хозяйств в системе сельскохозяйственного производства); монографический (исследование социально-экономической природы, функций личных крестьянских хозяйств и их трансформаций в процессе рыночных преобразований); сравнительного анализа (при сопоставлении показателей); социометрический (анкетное обследование и выборочный опрос жителей сельских населенных пунктов).

Результаты. Доказано, что производство сельскохозяйственной продукции в личных крестьянских хозяйствах целесообразно рассматривать как проявление защитной реакции сельской общины на негативные последствия институциональных изменений в обществе, недостаточный уровень развития производительных сил государства, что делает невозможным обеспечение в полном объеме продуктами питания населения за счет высокотоварного производства и низкую покупательную способность населения страны. Установлено, что при существующем уровне технической оснащенности личные крестьянские хозяйства могут производить трудоемкую сельскохозяйственную продукцию только на ограниченных земельных площадях.

Научная новизна. Получили дальнейшее развитие теоретические подходы к развитию субъектов предпринимательской деятельности в сфере агробизнеса на основе развития мотивации производства сельскохозяйственной продукции в товарных личных крестьянских хозяйствах. Определено, что развитие товарного производства в личных крестьянских хозяйствах основывается на базе специализации регионов Украины, которая сложилась исторически.

Практическая значимость. С целью обеспечения проявления предпринимательской инициативы необходимо осуществлять разработку региональных программ содействия развитию малых форм аграрного производства, которые должны учитывать все составляющие функционирования крестьянских хозяйств, как экономические, так и социальные. В этом аспекте приобретает особую значимость привлечение работников региональных научно-учебных центров для активного сотрудничества с представителями аграрного бизнеса и местных властных институтов на взаимовыгодных условиях.

Ключевые слова: личное крестьянское хозяйство, мотивация, специализация, продовольственное обеспечение, аграрное производство.